

ним наслідком нехтування стратегічною розвідкою як такою. Відірвані від фактів ідеї, втілені у життя, можуть перемогти, але за досить специфічних обставин – лише випадково. Зазвичай перемагає той, хто якомога точніше співвідносить свої плани з фактами. Ця прописна істина була очевидною для воєначальників усіх часів та народів, але про неї чомусь забули (і продовжують забувати) як у XX, так і в XXI столітті. Філософія в цьому випадку виступає якщо не чинником, то принаймні інструментом для аналізу стратегічних доктрин, що може зіграти конструктивну роль у розробці аналітики «стратегічної культури», що стає дедалі популярнішою в військовій науці Заходу.

Список літератури

1. Andrew C. Defend the Realm. The Authorized History of MI5. – New York: Alfred A. Knopf: 2009. – 1032 p.
2. Bergson H. The Meaning of War. Life and Matter in Conflict. – London: T. Fisher Unwin LTD, 1915. – 47 p.
3. Boutroux E. Philosophy and War. – London: Constable and Company, LTD., 1916. – 212 p.
4. British Intelligence. Secrets, Spies and Sources. / S. Twigge, E. Hampshire, G. Macklin. – Richmond: The National Archives, 2009. – 344 p.
5. Crile G. W. The Fallacy of German State Philosophy. – New York: Doubleday, Page and Company, 1918. – 32 p.
6. Elkin W.B. German Philosophy of War. – Indiana University Alumni Quarterly: July 1918. – 30 p.

7. Ellis H. The Philosophy of Conflict and Other Essays in War-Time. – London: Constable and Company, LTD., 1919. – 299 p.
8. Flewelling R.T. Philosophy and the War. – New York: The Abingdon Press, 1918. – 74 p.
9. Gudgin P. Military Intelligence. A History. – Phoenix Mill: Sutton Publishing, 1999. – 236 p.
10. Hill R. J. French Strategy After De Gaulle // Military Review, Volume XLVIII - – November 1968 – No. 11.
11. Justrow K. Feldherr und Kriegstechnik. Oldenburg: Gerhard Stalling, 1933. – 329 p.
12. Muirhead J.H. German Philosophy in Relation to the War. – London: John Murray, 1915. – 110 p.
13. Perry R.B. The Present Conflict of Ideals. A Study of Philosophical Background of the World War. – New York, London: Longmans, Green and Co., 1918. – 545 p.
14. Scheler M. Krieg und Aufbau. – Leipzig: Verlag der Weisen Bucher, 1916. – 431 p.
15. Лиддел Гарт Б. Полковник Лоуренс // Лоуренс Аравийский. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. – 568 с.
16. Лиддел Гарт Г.Б. Правда о первой мировой войне. Москва: «ЯУЗА», «ЭКМО», 2009. – 478 с.
17. Лиддел-Гарт Б. Стратегия непрямых действий // Лиддел-Гарт Б. Энциклопедия военного искусства. – Москва: АСТ, 2003. – 651 с.
18. Лоуренс Т. Э. Восстание в пустыне // Лоуренс Аравийский. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. – 568 с.
19. Шлифен. Канны. Москва: Государственное военное издательство Наркомата обороны Союза ССР, 1938. – 416 с.

Ю.О. Лобода

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ И ВОЕННАЯ СТРАТЕГИЯ

В статье поставлен вопрос о корреляционных связях между основными направлениями европейской философии и особенностями военных стратегий главных участников Первой мировой войны – Великобритании, Франции, Германии. В результате исследования было выявлено, что наблюдаются корреляционные отношения между особенностями философских направлений Европы и спецификой их военных стратегий.

Ключевые слова: война, теория познания, стратегия, эмпиризм, рационализм, победа, поражение, разведка.

Y. Loboda

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF WORLD WAR I: THEORY OF COGNITION AND MILITARY STRATEGY

In the paper "Philosophic groundings of the First World War: theories of cognition and military strategy" was raised a question concerning correlating links between main branches of the European philosophy and peculiarities of military strategies of main participants of the First World War – Great Britain, France, Germany. In the result of the analysis was found out that there are correlative links between peculiarities of philosophic trends of Europe and specificity of their military strategies.

Key words: war, epistemology, strategy, empiricism, rationalism, victory, defeat, Intelligence.

УДК 141.144(477)

О.А. Матюхіна

ВПЛИВ КОЗАЦЬКОГО ЕТОСУ НА ФІЛОСОФІЮ Г. СКОВОРОДИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація: У статті досліджується вплив козацького етосу на філософію Г. Сковороди.

Ключові слова: етос, козацтво, етнічна домінанта «сродна праця», особиста свобода, самореалізація

Вступ

Дослідники філософії Г. Сковороди виділяють такі її джерела, як антична філософія, патристика, філософія Нового Часу і Просвітництва. Незаперечно, філософські погляди мислителя склались в контексті європейської філософії. Але хотілося б наголосити на тому, що одним з основних, провідних джерел філософії Г. Сковороди є українська культура. Це положення стало вже хрестоматійним. Але який пласт української культури здійснив найбільший вплив на філософію Г. Сковороди, формування його світогляду? Козацький етос – етнічна домінанта укра-

їнської культури, що визначає спрямованість і характер її розвитку, систему домінуючих цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій

Філософія Г. Сковороди, пов'язані з нею проблеми, питання, зокрема проблема її джерел, викликала і викликає величезний інтерес філософів, культурологів, представників інших гуманітарних наук. М. Попович відмічає: «Бібліографія творів Сковороди та праць про нього, що виходила у Харкові виданнями 1968 та 1972 років, налічувала близько півтори тисячі назв, при цьому вона не враховувала численних книг і статей, опублікованих за

межами СРСР» [6, с.11]. В наш час, напевно, їхня кількість вже наближається до трьох тисяч. І в більшості з них згадуються чи більш детально розглядаються витoki, джерела філософії Г. Сковороди. Бо власне в них низка дослідників шукає пояснення своєрідності, оригінальності його філософії, її надчасовості. Але завжди залишаються ті чи інші сторони спадщини Г. Сковороди, що потребують все нового і нового осмислення. В кінці XX – на початку XXI століть проблемі джерел філософії Г. Сковороди приділяли значну увагу І. Іваньо, С.Кримський, В. Нічик, М. Попович, В. Шинкарук та ін. Їхні дослідження, відкриття все нових і нових аспектів філософії Г. Сковороди, її витоків, місця в українській культурі ставлять перед дослідниками нові питання, стимулюють наступні дослідження.

Постановка завдання

У статті ставиться за мету розкрити вплив козацького етосу на філософію Г. Сковороди. Для цього – розкрити зв'язок характерних рис козацького етосу з етико-філософською проблематикою, що є провідною у філософії Г. Сковороди.

Основна частина

Г. Сковорода належав до козацтва – своєрідної верстви українського суспільства з особливою, притаманною лише йому культурою, системою життєвих цінностей. «В очах посполитого у козака, крім ореолу воїна-захисника та – що стосується запорожців – змішаної зі страхом пошани до напіввоїна, напівчаклуна-характерника, був ще й ореол шляхетного селянина або селянина-шляхтича, вільного і гордого тим, що сам, власною кров'ю здобув собі свободу» [6, с.35]. Філософ народився в козацькій родині і через родинне виховання сприйняв норми козацького етосу. М.Оссовська визначає етос як «...стиль життя будь-якої суспільної групи, загальна орієнтація будь-якої культури, прийнята в ній ієрархія цінностей, яка або виражається в неприхованому вигляді, або може бути виведена з поведінки людей.» [5, с.26]. Етос – пануючий у суспільстві, прошарку суспільства особистісний зразок. Тобто, це поняття є ширшим, ніж мораль. Козацький етос став основою світогляду Г. Сковороди, здійснив величезний вплив на його антропологічні погляди. Він дав йому той зразок, еталон, який пізніше філософ осмислив і розвинув у своїй філософії.

Козацтво виросло з народу і саме створило народ. М.Костомаров писав: «У Південній Русі всі ждали бути козаками, тобто вільними людьми, всі шукали шляхів і засобів обернутися на козаків» [1, 23]. Етика і військові чесноти козацтва сформувались як на основі рицарського етосу дружинників Київської Русі, так і на основі норм народної моралі. В той же час етика, військові чесноти козацтва, яке було еталоном, ідеалом для українського народу, впилилися на норми народної моралі. Архетип землероба замінюється психологічним образом козака-воїна, пов'язаним з архетипом свободи. «Так, архетип землі в українському менталітеті відповідає аграрним початкам української цивілізації, господарським структурам землевлаштування, обрядово-календарним циклам сільського життя, кам'яним і курганним пам'яткам освячення землі тощо. Архе-

тип свободи мав онтологічні підстави в козацьких республіканських структурах, досвіді місцевого самоврядування, корпоративних (цехових) протизагромад соціальної ієрархії, військовій практиці затвердження незалежного існування і таке інше» [3, с. 278-279]. Гармонійна єдність цих архетипів простежується в домінанті української духовної культури – козацькому етосі.

Невід'ємною рисою козака була побожність, відданість вірі християнській. Відомий дослідник історії та звичаїв запорізьких козаків Д.Яворницький пише: «Спонукувані релігійними почуттями, запорізькі козаки двічі на рік у мирний час вирушали пішки “на прощу”, тобто вклонитися святим місцям у монастирі: Самарський, Мотронинський, Києво-Печерський, Межигірський, Лебединський, Мошенський, першого разу восени, у вересні і жовтні, після звичних літніх занять – рибальства, конярства, скотарства, овочівництва й мисливства, другого разу – перед постом на масницю; в останньому випадку побожні паломники залишались у святих обителях на весь піст аж до Пасхи і протягом цього часу постилися, сповідалися і причащалися» [11, с.193].

Побожність поєднувалась із пошаною до освіченості, знань. На Запоріжжі діяли школи. Грамотність була однією з козацьких чеснот. Та й козацька побожність багато в чому спиралась на самостійне читання Святого Письма, житій святих.

У філософії Г. Сковороди одне з провідних місць займає проблема Бога, віри, шляху людини до Бога. Г. Сковорода, підкреслює М. Попович, «...зневажав саму по собі обрядову, «плотяну» складову віри, про що свідчить хоча б той факт, що поховано його – за власним бажанням – не на кладовищі, а просто серед милої його серцю української природи» [6, с.176]. Філософ наголошує на значенні особистої віри, прийняття Бога і його заповідей у серце. Людина шукає Бога, у чому їй допомагає Святе Письмо. Але людина має керуватися не його безпосереднім, а символічним змістом. «Царствіє Божіє внутрі нас. Щастіє в серці, серце в любови, любов же в законі вічного».

Сіе есть непрестающее ведро и незаходящее солнце, тму сердечнія бездніи посвещающее. Благодарение Блаженному Богу», – пише Г.Сковорода в творі «Начальная дверь ко христіанскому добронравію» [7, т.1, с.144]. Філософ осмислив, обґрунтував сутність козацької побожності – поєднання глибокої особистої віри і особистої свободи, пошуків самовдосконалення, розвитку духовності.

Вплив козацького етосу з його індивідуалізмом, прагненням до незалежності, повагою до гідності і свободи особи зумовив екзистенційний характер філософії релігії Г.Сковороди. С. Кримський пише, що українській філософії властиве «...розуміння в контексті екзистенції» [2, с.98]. Найбільш повно ця риса проявилась у підході Г. Сковороди до проблеми Бога, релігії, людини. Шлях людини до Бога виступає як розкриття таємниці сенсу життя особистості, а розгадування цієї таємниці наближає людину до Бога. Людина, пізнавши Божественну істину серцем і розумом, стає її свідомим виконавцем. В.Стеценко і Р.Галуйко окреслюють «...таку традицію української релігійної “філософії людини”, яка на

перший план висунула проблему людини, її внутрішнє, духовне життя, зв'язок із Богом, зокрема пошуки Бога у собі, у своїй душі» [9, с. 70].

Козацька побожність, що знайшло свій прояв у думках, легендах, духовних піснях, наповнена почуттями єдності людини і світу. У єдності з природою, її стихіями, через милування її красою козак внутрішньо наближався до Бога. Г. Сковорода пише: «Не прекрасні ли храм премудрого Бога мир сей? Суть же три мыры. Первый есть всеобщий и мир обительный, где все рожденное обитает. Други два суть частный и малыи мыры. Первый мікрокосм, сиречь – мырик, мирок или человек. Второй мир символический, сиречь Библия» [7, т.1, с.137]. Людина як частина макрокосму є такий же універсум. Мислитель наголошує на глибинній гармонії людини і природи. Пізнаючи природу як творіння Бога, людина пізнає світ і себе. Г.Сковорода виділяє символічний аспект пізнання – вникаючи в символічний зміст Біблії, символічний зміст природи, людина йде до мудрості, до усвідомлення Божественних істин. І тут треба згадати складну систему символів, зафіксовану в козацьких піснях, думках. Простежується її виразний зв'язок з системою символів у філософії Г. Сковороди. Звичайно, перш за все мислитель базується на християнському сакральному символізмі. Але й зв'язок із символізмом козацької культури простежується достатньо виразно.

Для козацького етосу є характерним поєднання прагнення до особистої свободи і до свободи, демократизму в житті суспільному. Однією з провідних рис козацького етосу є патріотизм. Із створенням Києво-Могилянської Академії козацький патріотизм отримав ідейну основу. Етико-політичні ідеї, концепції К. Саковича, Х.Євлевича та інших у середовищі козацтва ставали керівництвом до дії, набували конкретного суспільно-політичного характеру, ставали ідейною основою боротьби за створення української держави. К. Сакович розглядав патріотизм як одну з провідних чеснот людини. У «Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича – Сагайдачного» він висуває ідеал людини, розумної, освіченої, прикрашеної всіма лицарськими чеснотами, відданої своїй Вітчизні.

Конашевич в Острозі досить літ заживши,
Здібність у душі відкрив сильну до звитяжства,
В Запорозьке він пішов славнеє лицарство.
І отам немало теж поміж них живучи,
Діла лицарського скрізь пильно стережучи,
Досягнув, що військо те в гетьмани обрало,
Мужньо з ним воно татар, турків розбивало...

[10, с.240].

Уміння, якості людини формуються в процесі освіти, завдяки їй вона відкриває своє покликання, місце в житті. Освіта дає знання для правильного життєвого вибору. Людина реалізує свої здібності в земному житті, розвиває чесноти, служить добру і отримує за це небесну нагороду. Служіння Вітчизні, людям – і в освіті, навчанні, і в державній, військовій справі – очищає і піднімає душу, є відповідним настановам Божим, божественним істинам. І не просто людина відшукує той шлях, який дозволяє досягти власних цілей, прагнень, бажань. Ні, вона знаходить шлях, на якому якнайкраще може служити Богу і

Вітчизні, досягаючи лицарських висот. Життя набуває сенсу, цінності у служінні вищим цінностям.

Мав-бо за велику власну нагороду,
Як, з неволі вирвавши, дасть кому свободу.
Таж війна з одних причин може в світі бути:
Щоб свої і людські кривди відвернути.
Будь шляхетний гетьмане, славний навік-віки,
Хай Христос в небесній візьме тебе лики

[10, с.234].

Як зазначалося вище найважливішою з людських чеснот визнається патріотизм. К.Сакович визнає, і не просто визнає, а оспівує цінність земної слави, бачить у ній мету для лицаря. Славетна людина, герой стає зразком і натхненням для нащадків. Здійснюючи героїчні подвиги через вірність вищим моральним ідеалам і прагненню до слави, він своїм зразком скеровує до вищого душі наступних поколінь, запалює в них вогонь героїзму і прагнення до слави. Слава виступає не як цінність сама по собі, а як суспільне визнання подвигів, вказує на правильно зроблений життєвий вибір і благий зміст діянь.

Ідеал людини-громадянина постав в центрі уваги викладачів Києво-Могилянської Академії, зокрема Й. Кононовича-Горбацького, М. Колачинського, Г. Кониського. Два останні були викладачами Києво-Могилянської Академії, коли там вчився молодий Г. Сковорода. В антропологічних поглядах, ідеях викладачів Києво-Могилянської Академії стали визначальними ідеї звільнення особистості, утвердження високої гідності людини, самостійності її волі, активності в земному житті. Поряд зі звеличенням людського розуму, його божественної природи особливе значення надається природному прагненню людини до добра, знання. Гідність людини вбачається в її чеснотах, розумі, розумних і корисних для суспільства справах. Г.Сковорода був не першим серед українських мислителів, хто осмислював цінності козацького етосу на філософському рівні. В добу Відродження українські мислителі саме в постаті козака бачили ідеал свободної людини, людини-громадянина. Народний ідеал воїна-захисника осмислювався в дусі ренесансної концепції громадянського гуманізму. Г. Сковорода продовжив цю традицію української філософії, піднявши її на новий рівень.

Він наголошує, що самореалізація, самовдосконалення людини досягаються лише на шляху сприяння суспільному благу. Патріотизм у Г. Сковороди виступає не як відданість державі, а як служіння суспільству, ближньому. Бо про яку відданість державі можна було говорити в його часи, часи втрати Україною незалежності, політичного і соціального поневолення царизмом? Філософ осмислює і реалізує норми козацького етосу у важкі для України часи. Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького завершилась Руїною. Відчайдушна боротьба козацької старшини за владу привела до занепаду всіх сфер життя України, що стало причиною її поневолення. Запопадлива готовність переможної частини козацької старшини служити будь-якій владі в ім'я власного збагачення прискорювало втрату Україною решток автономії і посилення політичного і соціального гніту. Г. Сковорода гостро засуджує шалену гонитву за грошима, чинами, має-

тками. В цих умовах активна діяльність у багатьох випадках об'єктивно перетворювалась на співпрацю з поневолювачами. І ставила людину перед загрозою духовної смерті. Усвідомлення інфернальності сучасного світу, де життя людини, істинні чесноти не мають жодної ціни Г. Сковорода особливо гостро усвідомив восени 1758 року, про що пише у творі «Сон» [2, т.2, с. 429]. Він обрав шлях відмови, односторонньо засуджуючи сучасне йому суспільство. «Мыр же есть море потопляющихся, страна моровою язвою прокаженных, ограда лютих львов, острог плененных, торжище блудников, улица сластолюбная, вещь, распалая похоти, пир беснующихся, лик и хоровод няно-сумазбродных, и не истрезвляться, дондеже изнурятся, кратко сказать, слепцы за слепцем в бездну грядущее» [7, т.2, 155]. Тому, по-слідовно відмовляючись він посади, можливостей зробити кар'єру, Г. Сковорода свідомо обрав життя мандрівного філософа-проповідника, вчителя не лише словом, але й життям.

Невід'ємною рисою козацького етосу виступає любов до свободи. Філософія Г. Сковорода виступає як рефлексія свободної людини над своїм буттям і своєю свободою, шляхами її досягнення і збереження. Г. Сковорода осмислює світ, людину, суспільство з позицій «вільної людини» (як називали себе козаки). «Філософія – це самосвідомість вільної людини. Свобода не пізнається індивідом, а демонструється на прикладі власного мислення і поведінки, в конкретній дії, вчинку. Самосвідомість вільної людини може бути тільки її самовиразом, формою її самореалізації, чисто творчим актом... Сковорода, як і Сократ, уособлює саме таку місію філософії, він дивиться на світ очима вільної людини, і бачить його таким, яким не бачить його жодна наука» [4, с.50].

Г. Сковорода утверджує ідеал свободи особи, свободи від примусу і насильства. Козаки зброєю боролись за свободу народу, утверджуючи у боротьбі за суспільну свободу і свободу власну. Мислитель на перший план у своїй філософії висуває проблему свободи, свободи духовної, особистої, як основу і запоруку свободи суспільної. «Г. Сковорода звів її на майже космічний рівень, виділивши головну опозицію, яка керувала його життям – “Світ ловив мене”. Не якісь конкретні обставини, структури чи умови, але увесь світ у цілому прагнув поневолити, “ловив” філософа. І коли філософові вдалося досягти свободи – “не впіймав”, то це означає, що він таки досяг і зумів розгадати таємницю свободи, або ж. принаймні, вірив, що розгадав, досяг» [9, с.66].

Свободу Г. Сковорода розглядає перш за все як свободу духовну, внутрішню. Не лише і не стільки від суспільних умов, обмежень, а від примусу і поневолення власними пристрастями, сваволею. Для мислителя свободна людина – це людина, свободна від поневолення спокусами і принадами “видимого світу”. Як би ми сказали зараз, вільна від вірусу споживацтва, ненажерливості. Ця свобода дає їй сили уникати несвободи суспільної, втікати від пасток, які світ ставить на її душу, самість. “Духовна людина” здатна розуміти і сприймати серцем вищі цінності, реалізувати їх у своїх вчинках і житті. Тим самим, реалізуючи свою свободу, вона утверджує і

захищає свободу інших. Якщо козаки боролись за свободу зброєю, то Г. Сковорода – думкою, словом.

Філософія Г. Сковорода є філософією вищої, екзистенційної свободи людини. Тільки та людина, вважає філософ, що досягла справжньої духовної свободи, здатна утверджувати свободу в житті суспільному. Мислитель пише: «И воином кто рожден, держай, вооружайся! ... С природою скоро научишься! Защищай земледельство и купечество от внутренних грабителей и внешних неприятелей. Тут твое счастье и увеселение. Береги звание, как око. Что слаже природному воину, как воинское дѣло? Закаляй обиду, защищай страждущую и безоружную невинность, заступай общества основание – правду – сей есть его пресладкий завтрак, обед и ужин. Не бойся: с Богом легко тебе будет несть голод, жажду, холод, жар, бессонницу, кровавокаплющие раны и самый страх смертный...» [7, с. 437-438]. В «Дружеском разговоре о душевном мире» Г. Сковорода виразив саму сутність козацького етосу, саморефлексію козака над призначенням себе і козацької спільноти в суспільстві.

І в концепції «сродної праці» мислитель поєднав свободу особи і служіння суспільному благу. Людина реалізує себе, вибираючи шлях у житті, професію, спосіб життя. Пізнає його, заглиблюючись у душу і відкриваючи талант, даний їй Богом на користь собі та іншим. І тоді, виконуючи свою працю, людина вдосконалює себе, світ, приносить благо собі й ближньому. Свободна праця за покликанням, за Г. Сковородою, стає джерелом щастя людини і розвитку суспільства. «Прибыль не есть увеселение, но исполнение нужности телесная, а если увеселение, то не внутреннее; родное же увеселение сердечное обитает в делании Гродном. Тем оно слаже, чем сроднее.... Душу веселит сродное делание» [7, т.1, с. 430]. Саме в “сродній праці” мислитель вбачає можливість суспільного прогресу. Самопізнання, моральне самовдосконалення, “сродну працю” він вважав найважливішими чинниками подолання суспільної несправедливості. Козацький етос склався в силу обставин як етос військовий. Сковорода ж осмислює, філософські інтерпретує його засади служіння суспільству в інших умовах.

Неодноразово дослідники наголошували на «утопічності» суспільного ідеалу Г. Сковорода. Але що ми бачимо в сучасному світі? ХХ – початок ХХІ століть вражають не стільки досягненнями науково-технічного прогресу, скільки страшними людськими жертвами в ході численних війн, революцій. Суспільство прагне реалізувати ідеали суспільної свободи, прав націй, особи за рахунок колосальних людських жертв. Про пошану до людського життя, повагу до гідності особи говорили Сократ, І. Кант, Г. Сковорода, А. Камю, А. Швейцер, К. Войтила і десятки інших філософів. Для нас Г. Сковорода особливо важливий тим, що він у своїй філософії гармонійно поєднав принципи гуманізму, концепцію самореалізації людини в праці як покликання і щастя з етнічною доміантою української культури – козацьким етосом.

Висновки

Норми рицарського етосу, характерні для козацтва, стали основою світогляду Г. Сковорода, здійс-

нили величезний вплив на його антропологічні погляди. Козацький етос, на цінностях якого виховувався Г.Сковорода, дав йому тот зразок, еталон, який він пізніше осмислив і розвинув у своїй філософії. Постійна робота над собою, максимальна реалізація своїх талантів, сил у земному житті, усвідомлення власної гідності – характерні риси козацького етосу, його нормативні вимоги. Філософ поєднав козацький етос із просвітницьким баченням людини, закладених у неї можливостей і поклав в основу свого ідеалу “духовної людини”. Якщо козацький етос підтримував волелюбний дух українського народу, стимулював постійну боротьбу за волю, то сквородинський етос є дієвим для людей як фізичної, так і розумової праці

Антропологія і, ширше, вся філософія Г.Сковороди виступає як філософська рефлексія козацтва в особі його представника над своїм життєвим ідеалом.

Список літератури

1. Костомаров М.Г. Малоросійський гетьман Зіновій Богдан Хмельницький. // Наука і суспільство. – К., 1990.-№2 – С.19-35

2. Кримський С. Під сигнатурою Софії/ С. Кримський. – К. Вид. дім «Києво-Могилянська» академія, 2008. – 109с.
3. Кульчицький О. Світогляд українця // Українська душа: 36. оригінальних досліджень української ментальності / Відп. ред. В. Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с,
4. Оноприенко В.И. Антропологическая направленность творчества Григория Сковороды. // Філософія серця Григорія Сковороди і сучасність. – К.: МАУП, 2006. – 136 с.
5. Оссовская М. Рыцарь и буржуа./ М. Оссовская – М., Прогресс.,-1987. – 528 с..
6. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи./ М. Попович. – К., Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т.1,2/ Г. Сковорода – К.: Наукова думка, 1972.-531с
8. Скринник З. Проблема свободи в філософії Г. Сковороди. // Спадщина Григорія Сковороди і сучасність. – Львів: Світ, 1996. – 190 с.
9. Стеценко В., Галуйко Р. «Людиновимірність» української традиції філософії релігії.// Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія – К., 2013. – №2(18) – С.66-71.
10. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія. – Ч.2. – К.: Наукова думка, Основи, 1995. – 431 с.
11. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Т I / Д.І. Яворницький – Львів: Свічачо, 1990. – 319 с.

О.А. Матюхіна.

ВЛИЯНИЕ КАЗАЦКОГО ЭТОСА НА ФИЛОСОФИЮ Г. СКОВОРОДИ

В статье исследуется влияние казацкого этоса на философию Г. Сковороды.

Ключевые слова: этос, качество, этническая доминанта «сроден труд», личная свобода, самореализация.

O. Matyukhina

THE INFLUENCE OF COSSACKS' ETHOS ON THE PHILOSOPHY OF H.SKOVORODA

The article is dedicated to the analysis of Cossacks' ethos and its influence on H. Skovoroda's philosophy.

Key words: ethos, Cossacks, "akin work" as the ethnic dominating idea, personal freedom, selfrealization.

УДК 316.152

Т.А. Пода

МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК СПОСІБ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. Стаття присвячена соціально-філософському аналізу феномену маніпуляції, виявленню його складових та факторів, що його породжують.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивний вплив, суспільна свідомість, суспільство, соціум, влада.

Вступ

У сучасному світі, який часто називають постіндустріальним, або інформаційним суспільством, спостерігається стрімкий розвиток комунікативних процесів, вдосконалення існуючих та створення нових форм комунікації, посилюється інформаційно-пропагандистське забезпечення політичних процесів, широко застосовуються різні форми маніпуляцій свідомості громадян.

Маніпуляція суспільною свідомістю – актуальна у сучасному суспільстві тема, яка є предметом наукових дискусій та гострої полеміки, обговорюється представниками громадськості. Дослідженню проблематики маніпуляції суспільною свідомістю присвячені праці політологів, соціологів, психологів та істориків. Проте маніпуляція суспільною свідомістю розглядається, здебільшого, в контексті технологій політичної пропаганди, а наукових розвідок, які б досліджували феномен маніпуляції в рамках соціально-філософського дискурсу та аналізували ту небезпеку, яку породжує маніпулятивний вплив на суспільну свідомість, дуже мало.

Серед недосліджених питань, що актуалізують написання статті, можна також вказати на те, що маніпуляції розглядаються переважно в рамках психологічної та політологічної наукових парадигм. Широкого поширення набули практичні знання, такі як інструментарій, прийоми, способи і методи застосування маніпуляцій. Але для розуміння маніпуляції як соціального феномену необхідно розглянути його філософський зміст, що узагальнює соціально-філософський, політологічний та лінгвістичний дискурси. Саме цей аспект метою даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання маніпуляції суспільною свідомістю тією чи іншою мірою досліджували С. Кара-Мурза, Е. Аронсон, Е. Пратканіс, І. Смірнов, Е. Безносок, А. Журавльов, А. Манойло, Г. Грачов, І. Мельник, Д. Фролов, В. Сороченко, Р. Зульцман, К. Каландаров, В. Крисько, Р. Харріс, А. Михненко та ін.

Значний внесок вклад у розуміння проблеми маніпуляції людської свідомості зробили представники Франкфуртської школи Г. Маркузе, Е. Фром, Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Ю. Хабермас.